

І. І. Чуницька,
старший викладач кафедри аудиту та аналізу, Національний університет ДПС України

ПОСИЛЕННЯ РЕГУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ ПОДАТКОВИХ ВАЖЕЛІВ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню регулюючого впливу податкових важелів на формування фінансового потенціалу держави. Автором обгрунтовано основні напрями посилення регулюючих ефектів податкових важелів на процеси формування і нарощування фінансового потенціалу держави.

The article is devoted to research of regulative influence of tax levers on forming financial potential of the state. The basic sending of strengthening of regulative effects of tax levers to the processes of forming and increase financial potential of the stat are grounded by author.

ВСТУП

Стягнення державою на свою користь певної частини ВВП у вигляді податків — це один, хоч і дуже важливий бік податкових відносин. Що стосується використання податків як інструменту державного регулювання економіки, то цей аспект податків має більш змінні характеристики — від фрагментарного податкового втручання держави до її постійного (з кінця XIX століття) і далі (з початку XX століття) до цілеспрямованого податкового впливу на економіку, який, однак, відрізнявся своїм рівнем в окремі періоди. На сучасному етапі розвитку економіки України центральним аспектом має бути нарощування фінансового потенціалу і його ефективна реалізація.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якщо бюджетні важелі закладають фундамент для формування фінансового потенціалу держави, то податкові важелі впливають на реалізацію можливостей, закладених бюджетом, а також формують передумови для нарощування фінансового потенціалу держави. Проблемам застосування податкових важелів для регулювання економічних процесів присвячують свої праці багато українських вчених, серед них В. Вишневецький, О. Данилов, Т. Єфименко, Ю. Іванов, І. Луніна, Т. Пасєнко, А. Соколовська, Л. Шаблиста та ін. Однак питання посилення регулюючих впливів податків на формування фінансового потенціалу держави потребує поглиблено-

го дослідження. Тому метою нашої статі визначено обгрунтування напрямів посилення регулюючого впливу податкових важелів на формування і нарощування фінансового потенціалу держави.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Податкове навантаження є одним з основних фінансово-бюджетних показників, який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси держави та адміністративно-територіальних одиниць. Від оптимальності визначення величини зазначеного показника залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання державою і місцевим самоврядуванням відповідних соціально-економічних функцій, а також темпи економічного зростання у державі та регіонах [16, с. 19]. Тому від якості застосування податкових важелів залежатиме не тільки формування доходної частини бюджету на даний період часу, але і динаміка ділової активності у ряді наступних періодів, що певним чином позначиться на результативності формування доходної частини бюджету ще протягом ряду років, а також визначить тенденції формування бюджетного дефіциту.

Більша частина українських вчених справедливо вказує на недоліки вітчизняної податкової системи. Так, І. Луніна у своїй праці зазначає:

1) податкова система України має дискримінаційний характер у відношенні до сумлінних платників по-

Таблиця 1. Переваги і ризики застосування податкових пільг

Податкова пільга	Переваги застосування	Ризики застосування
Диференціація ставок податків	Можливість вибіркового стимулювання окремих галузей або підприємств	Порушення умов конкуренції, лобіювання інтересів окремих власників бізнесу, розвиток корупції
Надання відстрочки у сплаті податків	Поповнення оборотних коштів підприємства	Недоотримання очікуваних сум податкових надходжень від наданої пільги
Прискорена амортизація	Швидке оновлення основних засобів	Зростання штучної збитковості підприємств
Інвестиційний податковий кредит, інвестиційна податкова знижка	Стимулювання інноваційних та інвестиційних процесів	Залежно від сфери застосування і механізму надання: зловживання, неповернення сум отриманого кредиту, тривале зниження надходжень податків до бюджету
Спрощення оподаткування	Стимулювання розвитку малого бізнесу	Використання спрощених режимів у схемах ухилення від оподаткування
Створення вільних економічних зон	Стимулювання розвитку інновацій, малого підприємництва або підвищення соціально-економічного рівня розвитку окремих територій	Використання вільних економічних зон у схемах ухилення від оподаткування, розвиток тіньової економіки, корупції
Податкові канікули	Розвиток малого підприємництва, стимулювання інноваційної активності	Створення відповідних підприємств тільки на період «податкових канікул»

Джерело: побудовано автором

датків, а також ефективних і матеріаломістких підприємств;

2) обсяг податків, які фактично збираються в Україні, та розміри податкових ставок приховують високий рівень податкового навантаження в Україні, закладений у чинному законодавстві;

3) податкове навантаження на сумлінних платників податків, у яких обсяги фактично сплачених і нарахованих податків збігалися, є майже максимальними у Європі [5, с. 11].

Найбільш дієвими важелями у сфері оподаткування є маніпулювання податковим навантаженням та застосування податкових пільг. Однак застосування обох важелів має певний ризик для економіки країни. В умовах фінансової нестабільності при прийнятті рішення про застосування того чи іншого важеля необхідно враховувати не тільки максимально можливий позитивний ефект, але і можливі ризики при його отриманні.

Так, зростання податкового навантаження на економіку може призвести до інфляції в результаті руху не тільки кривої попиту, але і пропозиції. Причина інфляції пропозиції пов'язана з різкою зміною економічних умов, яка зачіпає витрати виробництва товарів внаслідок чого

відбувається зростання цін на продукцію, яка виготовляється. Це викликає зсув кривої сукупної пропозиції і є основою для одночасного спаду рівня виробництва і зростання цін, або стагфляції. Різкі зміни податкового навантаження викликають "інфляцію витрат", що приводить до "шоку пропозиції" в економіці в цілому і зростання інфляції. "Інфляція витрат" як економічний феномен виникає у випадку, якщо відбувається зростання цін на сировину і матеріали, використовувани в більшості галузей, що зачіпає витрати виробництва більшості товарів [4, с. 11]. Таким чином, застосовуючи податкові важелі необхідно уникати різких змін податкового навантаження, оскільки фінансовий потенціал є своєрідною мірою спроможності національної економіки без порушення економічних пропорцій, без зниження рівня попиту, споживання та інвестування забезпечити формування свого розширеного розвитку.

Застосування податкових пільг як важелів формування і нарощування фінансового потенціалу зумовлено наявністю регулюючих механізмів, закладених у податки [17]. Однак

застосування податкових пільг має як переваги, так і пов'язане з певними ризиками (табл. 1).

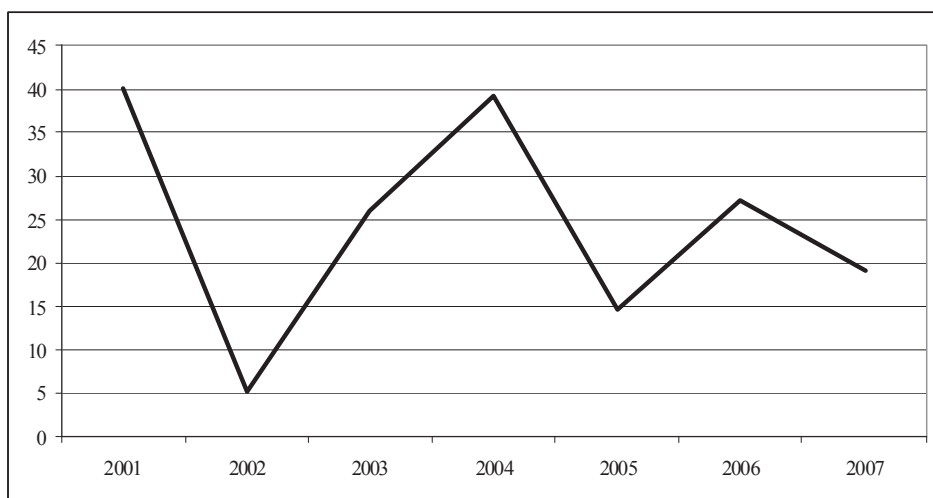
Важливим чинником формування фінансового потенціалу держави є рівень розвитку реального сектору економіки. Тому, в першу чергу, пільги мають бути спрямовані саме на всебічну підтримку виробництва та стимулювання інвестицій в реальний сектор економіки. Причому пільги не просто повинні збільшувати прибуток підприємства, вони мають стимулювати власника до ефективного вкладання отриманого прибутку у економічний розвиток, інакше не відбудеться зростання податкових надходжень до бюджету, а значить, нарощування фінансового потенціалу держави. Таким чином, пільги, метою застосування яких є формування і нарощування фінансового потенціалу держави, мають бути тільки інвестиційного спрямування. До пільг інвестиційного спрямування відносяться прискорена амортизація, інвестиційний податковий кредит та інвестиційна податкова знижка.

Ідею застосування прискореної амортизації як важеля стимулювання оновлення основних фондів, розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності обстоюють багато вітчизняних вчених [1, 7, 15]. Вони акцентують увагу на амортизаційних відрахуваннях як потенційно-

Таблиця 2. Нарахування амортизації згідно з нормами вітчизняного податкового законодавства

Показники	Суми амортизаційних відрахувань				
	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
1 група	15526,37	14321,03	13209,26	12183,8	11237,95
2 група	68780	45126,56	29607,53	19425,5	12745,07
3 група	43850,21	34236	26729,73	20869,2	16293,61
4 група	95598,75	49927,04	26061,94	13604,57	7101,87

Джерело: розраховано автором, цифри умовні

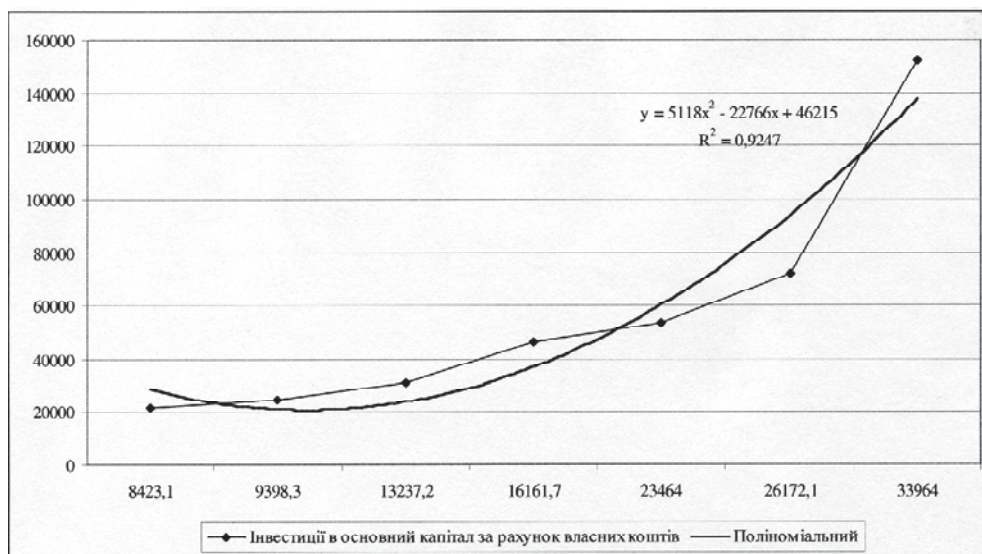

Рис. 1. Темпи приросту обсягів введення в експлуатацію основних фондів

му джерелі фінансування інновацій або здійснення інвестицій.

Ми не підтримуємо їх позицію, оскільки в Україні відсутній накопичувальний механізм амортизації, тому амортизація як фінансовий ресурс надходить на поточ-

ніше списується вартість у вигляді амортизації для основних фондів групи 1. Однак це цілком справедливо, оскільки до цієї групи належать об'єкти нерухомості, які практично не підпадають під моральне застарівання. Ставки амортизації другої та третьої груп

Рис. 2. Взаємозв'язок сплаченого податку на прибуток та інвестицій в основний капітал

ний рахунок підприємства у вигляді частини виручки від реалізації продукції, у собівартість якої вона була закладена. Зважаючи на те, що ці суми розпорознені у часі, вести мову про амортизацію як джерело фінансування немає сенсу.

Також прискорена амортизація може виступати як джерело фінансування для високоприбуткових підприємств, оскільки для збиткового підприємства прискорена амортизація може слугувати тільки штучним засобом завищення збитковості. Зважаючи на те, що збиткових підприємств в Україні за даними Держкомстату більше половини, то запровадження прискореної амортизації буде небезпечним з позицій формування доходної частини бюджету. До того ж чинний порядок оподаткування прибутку підприємств дозволяє списувати у перші роки експлуатації придбаних нових основних фондів значні суми їх вартості у вигляді амортизації (табл. 2).

Як видно з даних, представлених у таблиці 2, найповільніше списується вартість у вигляді амортизації для основних фондів групи 1. Однак це цілком справедливо, оскільки до цієї групи належать об'єкти нерухомості, які практично не підпадають під моральне застарівання. Ставки амортизації другої та третьої груп основних фондів дозволяють у перший рік списувати практично чверть вартості об'єкта основних фондів, а протягом п'яти років амортизація досягне майже 80%. Механізм амортизації основних фондів четвертої групи (до речі, вони застарівають найшвидше) дозволяє списати майже 50% вартості таких основних фондів у перший же рік експлуатації. Таким чином, можна зробити висновок, що фіскальна амортизація, яка застосовується в Україні, фактично є прискореною. Однак з моменту її запровадження (сам механізм — у 1997 р.,

ставки амортизації були підвищені у 2004 р.) відчутного покращення ситуації з оновленням основних фондів не відбулося (рис. 1).

Графік, зображений на рис. 1, ілюструє, що динаміка обсягів введення в експлуатацію основних фондів є нестабільною, загальний тренд вказує на падіння, глибина якого збільшується.

Підвищені ставки амортизації були запроваджені у 2004 р., однак після 2004 р. спостерігається негативна динаміка аналізованого показника — темпи приросту введення в експлуатацію основних фондів продовжують знижуватися. Таким чином, застосування прискореної амортизації в Україні себе не виправдовує. З розвитком кризових явищ в економіці негативні наслідки застосування прискореної амортизації будуть збільшуватися через нарощування збитковості підприємств.

Досліджуючи зарубіжний досвід застосування податкових важелів, ми виявили, що у закордонній практиці найбільшого поширення набули податкові пільги інвестиційного характеру, такі як інвестиційний податковий кредит та інвестиційна податкова знижка, менш поширеними є податкові канікули [3, 13, 14]. Ситуація, яка склалася в Україні і світі на сьогоднішній день, свідчить про необхідність врахування наслідків і глибини кризових явищ при розробці концепції посилення регулюючого потенціалу податкових важелів формування і нарощування фінансового потенціалу держави.

Заходи урядів провідних країн світу спрямовані на відновлення фінансової стабільності, переважно стосуються сфери фінансового ринку. Вони направлені на збереження та підтримку ліквідності провідних фінансових організацій, зусилля урядів країн Європи спрямовані, перш за все, на рятування банківської системи [12]. Деякі європейські країни (Ірландія, Данія, Франція, Велика Британія, Німеччина) здійснили безпрецедентний крок — гарантування депозитів та кредитів. Уряд США більш активно використовує бюджетні важелі, а в Європі, де витрачання грошей платників податків контролюється зі сторони політиків і населення ще сильніше, використання бюджетних коштів для ліквідації наслідків кризи є менш масштабним.

Розширювати сферу гарантування державою зобов'язань фінансового сектору економіки

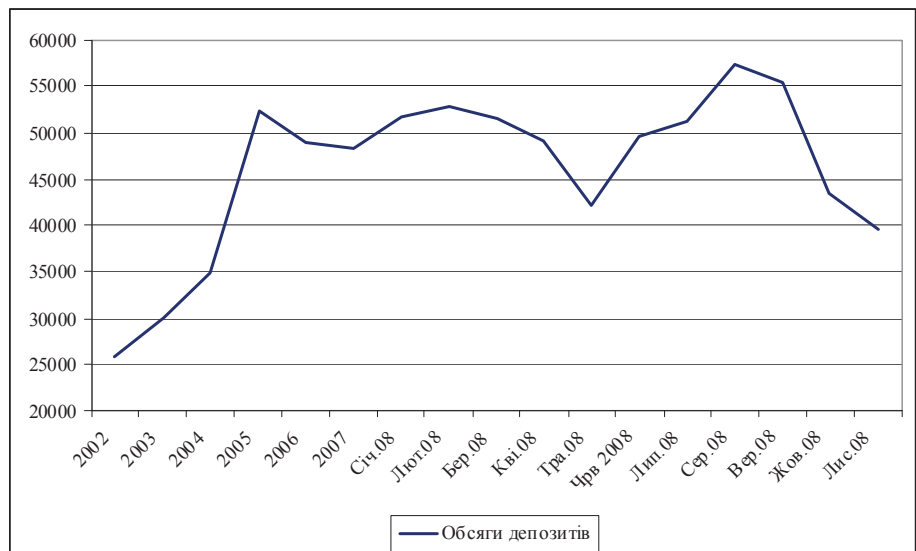
Таблиця 3. Податкове навантаження з податку на прибуток та інвестиції в основний капітал

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Податок на прибуток підприємств	8423,1	9398,3	13237,2	16161,7	23464	26172,1	33964
Інвестиції в основний капітал за рахунок власних коштів	21770	24770	31306	46615	53424	72337	152342
Частка податку на прибуток підприємств в обсягу інвестицій в основний капітал	0,38691	0,37942	0,42283	0,34670	0,43920	0,36180	0,22294

Джерело: розраховано автором

до безмежності не можна по двом головним причинам. По-перше, якщо держава буде страхувати всі зобов'язання в економіці, то зникне поняття відповідальності і наявність самої ринкової економіки буде взято під сумнів. По-друге, гарантування державою зобов'язань в економіці вимагає збільшення видатків бюджету, що, у свою чергу, вимагає збільшення податкових надходжень для фінансування видатків.

Збільшення податкових надходжень може відбуватися по двом причинам. По-перше, внаслідок підвищення ставок податків на доходи і споживання. В умовах поширення кризових явищ в економіці застосування такого кроку буде, у кращому випадку, мати короткостроковий ефект, а довгострокові наслідки будуть набагато серйознішими. Як мінімум внаслідок здійснення такого кроку країну очікуватиме згортання ділової активності та збільшення тіньового сектору економіки, що призведе до руйнування фінансового потенціалу держави. По-друге, збільшення податкових надходжень можна досягти внаслідок розширення бази оподаткування завдяки підвищенню ділової ак-

Рис. 3. Динаміка обсягів депозитів у банківській системі України

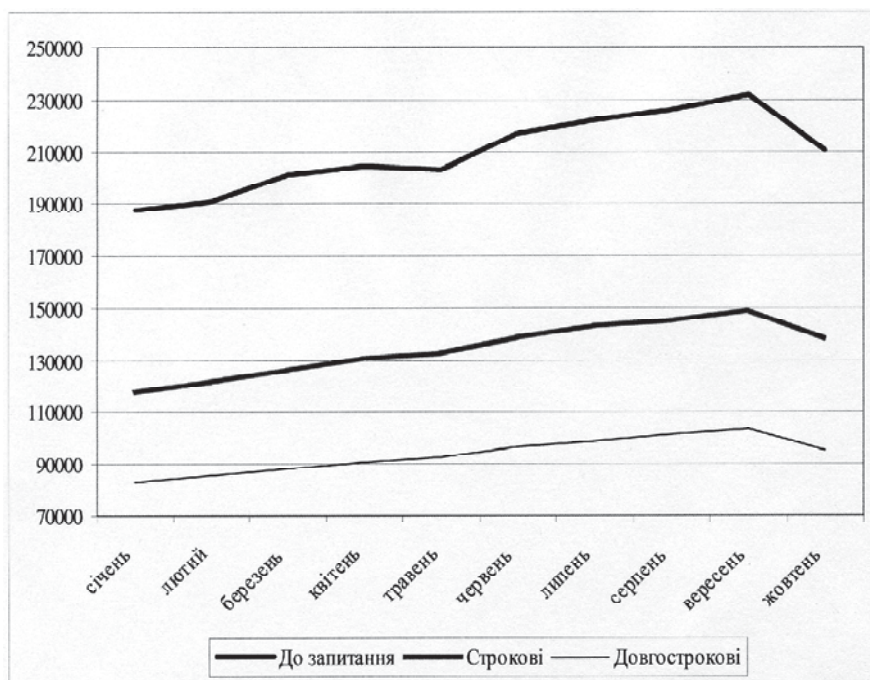

Рис. 4. Динаміка обсягів депозитів за видами у 2008 р.

тивності суб'єктів підприємництва. Розширення ділової активності буде мати ще один суттєвий позитивний ефект — збільшення числа зайнятих, що не тільки зменшить соціальну напругу в країні, але й підвищить рівень попиту, що в цілому буде сприяти нарощуванню фінансового потенціалу держави. Передумови для розширення ділової активності створюються завдяки активізації інвестиційних процесів. В умовах, які склалися на сьогоднішній день, розраховувати тільки на притік іноземних інвестицій не можна. В першу чергу необхідно стимулювати внутрішнє інвестування, тобто спонукати економічних суб'єктів вкладати ті фінансові ресурси, які накопичені в державі.

Для юридичних осіб стимулювання інвестування в основний капітал може відбуватися за допомогою пільгового оподаткування прибутку. Це пояснюється тим, що обсяги інвестицій в основний капітал є чутливими до обсягів податку на прибуток, що сплачується підприємствами (рис. 2).

З рисунку видно, що обсяг інвестицій в основний капітал за рахунок власних коштів підприємства на 92,47% визначається рівнем оподаткування прибутку підприємств. Функція, яка характеризує описану залежність, не монотонна, тому потребує глибшого дослідження (табл. 3).

З розрахунків видно, що результуюча величина (обсяги інвестицій в основний капітал) інтенсивніше зростає після зниження навантаження з податку на прибуток (2006 р. та 2007 р.). Тому з метою активізації інвестиційної активності підприємств пропонуємо запровадити прирістну інвестиційну податкову знижку для підприємств, які здійснюють інвестиції в основний капітал протягом двох підряд років. Інвестиційна податкова знижка як важіль стимулювання інвестиційних процесів застосовується у багатьох провідних країнах світу. Переважними сферами використання інвестиційної податкової знижки є стиму-

лювання витрат на капітальні інвестиції, науково-дослідні розробки та енергозбереження, а також стимулювання розвитку малого бізнесу. Практично всі вказані напрями стимулювання позитивно впливають на нарощування фінансового потенціалу держави, тому застосування інвестиційної податкової знижки в Україні сприятиме відновленню та нарощуванню фінансового потенціалу.

Базою для нарахування інвестиційної податкової знижки виступатиме величина витрат на фінансування інвестицій в основний капітал протягом двох років. Розмір ставки для розрахунку знижки можна визначити як величину приросту витрат на фінансування інвестицій в основний капітал порівняно з попереднім роком. Спираючись на зарубіжний досвід застосування інвестиційної податкової знижки [3, 13], з метою зменшення ризиків скорочення по-

даткових надходжень до бюджету у разі виникнення від'ємного об'єкта оподаткування податком на прибуток внаслідок застосування інвестиційної податкової знижки можна дозволити підприємствам переносити від'ємне значення на майбутній період протягом чотирьох кварталів.

Суттєвим інвестором, хоч і опосередкованим, реального сектору економіки може стати населення. Однак у даній області податкові важелі повинні бути узгоджені із важелями банківської системи. На жаль, банківська система України у 2008 р. опинилась у вкрай скрутному становищі, фінансова криза досягла кордонів країни, під впливом паніки населення України почало масово вилучати депозити з банків (рис. 3).

Унаслідок цього, обсяги депозитів населення знизилися до рівня 2004 року. Через великий обсяг наданих кредитів розвиток подій у такому руслі міг би мати катастрофічні наслідки. Катастрофу попередило рішення НБУ про призупинення дострокової видачі депозитів.

Однак, незважаючи на жорсткі обмеження з боку НБУ, вплив депозитів із банківської системи продовжується (рис. 4), відповідно зменшується і фінансовий потенціал держави разом із зменшенням інвестиційної спроможності банків.

Частково це зумовлено скороченням рівня зайнятості та девальвацією гривні. Однак велику вагу має психологічний чинник. Пам'ятаючи негативний досвід заощаджень в Ощадбанку колишнього СРСР, населення просто боїться втратити свої заощадження враз, тому не поспішає укладати нові депозитні угоди після закінчення терміну дії старих. Найбільша глибина падіння характерна для вкладів до запитання та короткострокових вкладень, внаслідок чого банки змушені пропонувати своїм клієнтам підвищені ставки доходності по депозитам на 1 місяць, а для вкладів в іноземній валюті запроваджені депозитні програми на 17 днів.

На фоні падіння обсягів депозитів, небажання, а подекуди і неспроможність населення класти заощадження на депозит наближення завершення мораторію на оподаткування відсоткових доходів по депозитах є ще одним негативним чинником, наслідки негативного впливу якого важко прогнозувати. Однозначно можна стверджувати, що відновити фінансовий потенціал держави за допомогою такого заходу навряд чи вдасться, оскільки податкові надходження від таких операцій будуть не надто високими, а відтік депозитів ще збільшиться. Проти оподаткування доходів населення, одержаних у вигляді відсотків за банківськими, виступали багато вчених [11, 13, 14]. Ми підтримуємо їхню позицію і вважаємо, що з метою стимулювання залучення депозитів у банківську систему України як тимчасовий захід можна запровадити пільгу зі зменшення податку з доходів фізичних осіб на дохід фізичної особи, який спрямовується на депозит. Зважаючи на те що залучення короткострокових депозитів (до одного року) можна привабити високими процентними ставками, податкове стимулювання залучення депозитів має розповсюджуватися тільки на строкові депозити від одного року. Така пільга може бути застосована тільки до працюючих громадян, розмір пільги обмежується розміром сплаченого податку з доходів фізичних осіб із заробітної плати протягом звітного року. Запропонований захід буде значним заохоченням до вкладання коштів у банки та певним фактором зменшення ризику вкладу, що дозволить суттєво зміцнити фінансовий потенціал держави.

ВИСНОВКИ

Таким чином, з метою формування і нарощування фінансового потенціалу держави сила регулюючого впливу податкових важелів має бути спрямована на стимулювання інвестицій у реальний сектор економіки. Найбільш дієвим і безпечним заходом з точки зору наповнення бюджету є застосування прирістної інвестиційної податкової знижки.

Також дія податкових важелів має розповсюджуватися і на фізичних осіб в частині стимулювання довгострокових вкладів у банківську систему. Важелем, який би стимулював такі процеси, може стати звільнення від сплати податку з доходів фізичних осіб сум грошових коштів, спрямованих на вклади у депозити терміном більше одного року.

Література:

1. Бевз Т.М. Амортизаційна політика і перспективи оновлення основного капіталу // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. Вип 1(10): Економічні науки. — Чернівці, 2008. — С. 347—353.
2. Данилов А.Д. Универсальный акциз и его влияние на конкурентоспособность // Налогообложение: проблемы науки и практики — 2007: Монография. — Х.: ИД "ИНЖЕК", 2007. — С. 287—302.

3. Иванов Ю.Б., Иванченко А.С. Фактори, які впливають на вибір податкових пільг щодо стимулювання інноваційної діяльності/ В кн. "Проблеми фінансово-кредитного регулювання інноваційного розвитку виробничо-господарських структур". — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2007. — С. 17—36.

4. Кузнецова А.П. Социально-экономические аспекты налоговой политики России. Автореф. к. э. н. Москва, 2006. — 26 с.

5. Луніна І. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. Автореф. дис... . док. ек.наук. — К.: Інститут економічного прогнозування. — 2001. — 32 с.

6. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В.П. Вишневецкий, А.С. Веткин, Е.Н. Вишневецкая и др.; под общ. ред. В.П. Вишневецкого. — Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. — 504 с.

7. Орлов П.А., Орлов С.П. Амортизаційна політика як інструмент активізації інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств/В кн. "Інновації: проблеми науки і практики 2006": Монографія. — Х.: ВД "Інжек", 2006. — С. 317—335.

8. Офіційний веб-сайт Держкомстату України / www.ukrstat.gov.ua.

9. Офіційний веб-сайт Національного банку України / www.bank.gov.ua.

10. Паєнко Т.В. Вплив оподаткування на економічну активність // Фінансова система України. Зб. наук. праць. — Острог: В-во "Національний університет "Острозька академія", 2007. — Випуск 9. — Ч. 1. — С. 236—243.

11. Паєнко Т.В. Прибуткове оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія. — К.: Комп'ютерпресс. — 2007. — 202 с.

12. Рябова Д., Снежко Е. Доверьтесь Бреттон-Вуду // Инвестгазета. — 2008. — 20 — 26.11. — С. 32—35.

13. Система податкових пільг в Україні в контексті європейського досвіду/ Соколовська А.М., Єфименко Т.І., Луніна І.О. та ін. — К.: НДФІ, 2006. — 320 с.

14. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення. — К.: НДФІ, 2001. — 372 с.

15. Хмелевский Е. Амортизаційна політика й відновлення промислово-виробничих фондів // Економіка України. — 1999. — №3. — С. 41—47.

16. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку. Автореф. дис... . д. е. н. — К.: Інститут економічного прогнозування. — 2003. — 37 с.

17. Чуницька І.І. Податкові важелі формування фінансового потенціалу держави // Актуальні проблеми економіки України. — 2008. — №11. — С. 197—206.

18. Шаблиста Л.М. Податкова реформа в Україні: цілі та концептуальні основи // Вісник КДУТД. — 2002. — №2. — С. 22—28.

19. Якубовський М.М., Бабич Л.М. Податковий кредит як джерело інвестиційних ресурсів // Фінанси України. — 1999. — №10. — С. 67—73.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2009 р.